

سه‌بارت به‌ په‌یوه‌ندی نێوان ئاین و سیاسه‌ت ... و: عه‌بدولقادر عه‌لی

به‌شی به‌که‌م

له‌ باره‌ی په‌یوه‌ندی نێوان ئاین و سیاسه‌ت، ئه‌وا چه‌ند بێردۆزیکی له‌یه‌ك جیاواز وینای ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌مان بۆ ده‌که‌ن. بێردۆزی به‌که‌م: ئه‌م بێردۆزه‌ پێی وایه‌ که‌ چه‌مکه‌ ئاینیه‌کان ته‌نها له‌ چوارچۆیه‌ی رۆژی دوا‌یی و چاره‌نووسی مرۆف و ژیا‌نی دوا‌ی مردن ده‌خولینه‌وه‌، به‌لام سیاسه‌ت بایه‌خ به‌ ژیا‌نی دونیا و چۆنیه‌تی مامه‌له‌کردن له‌ گه‌له‌یدا ده‌دا، بۆیه‌ جیاوازیه‌کی زۆر له‌ نێوان ئه‌و دوو چه‌مکه‌دا ده‌بینین.

ئه‌م بێردۆزه‌ ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی له‌ باره‌ی سیاسه‌ته‌وه‌ گوتویه‌تی راست بێت ئه‌وا تێروانین و بۆچوونی بۆ ئاین هه‌له‌ و ناته‌واوه‌، له‌به‌رئه‌وه‌ی ئاین هه‌ردوو بازنه‌که‌ به‌ شوینکاری خۆی ده‌زانیت و له‌ هه‌ردووکیاندا کارده‌کات، واته‌ ژیا‌نی دونیا و دوا‌رۆژی له‌به‌ر چا‌و گرتوه‌.

بێردۆزی دووهم: ئه‌مان پێیان وایه‌ ئاین به‌و بنه‌ما و تاییه‌تمه‌ندییه‌ ئاسمانی و پرۆژه‌ی خۆی جیگیره‌، هێچ کات ره‌خنه‌ لێگرتن و گۆران و نه‌یاری بوون له‌که‌س قه‌بوڵ ناکات، ئه‌مه‌ له‌ کاتییدا سیاسه‌ت تیکه‌لا‌و به‌ دۆزی جه‌ما‌وه‌ر ده‌بیت و، بگره‌ هه‌ندێ جار دا‌رمانی ئه‌خلاقی به‌دوادا دیت و هه‌رگیز ته‌وه‌ری نه‌جولا‌و و نه‌گۆری نییه‌.

به‌رده‌وام له‌ به‌رده‌م پرۆسه‌ی ره‌خنه‌ و چاکسازی و گۆرانی خێرادایه‌ به‌گۆیره‌ی خواست و بارودۆخ ده‌گۆریت، ده‌ره‌نجامی ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌یه‌ که‌ مه‌حاله‌ بتوانیت ئه‌و دوانه‌ به‌یه‌که‌وه‌ گری بدریت. ئه‌م بێردۆزه‌ تێروانینی بۆ ئاین تێروانینی هه‌له‌یه‌، هه‌روه‌ک به‌ باشیش له‌ سیاسه‌ت نه‌گه‌یشتوه‌، چونکه‌ مه‌رج نییه‌ هه‌رچی - ئاینیه‌ - ئه‌وا هه‌موی جیگیریت و هه‌روه‌ک مه‌رجیش نییه‌ هه‌رچی - سیاسی بوو - ئه‌وا پێرۆزی تیا‌دا نییه‌ و له‌ ئاسمانه‌وه‌ دووره‌ و خراپه‌ و پێسی رووی تی ده‌کات، ئه‌و ده‌مه‌ی سیاسه‌ت سه‌رچا‌وه‌ی پێرۆزیت و له‌ خزمه‌ت جه‌ما‌وه‌ردا بێت، ئه‌وا پێرۆزه‌ و ئه‌گه‌ر نا بوو به‌ مایه‌ی گه‌نده‌لی و شه‌رو خراپه‌ ئه‌وا پێرۆزی نامینیت.

بێردۆزی سێهه‌م: پێی وایه‌ هه‌رچه‌نده‌ هه‌ندێ له‌ رینوما‌ییه‌ ئاینیه‌کان باس له‌ سیستمی به‌ریوه‌بردن و گه‌رفته‌کانی ژیا‌ن ده‌کات، ئه‌وا مانای ئه‌وه‌ نییه‌ که‌ ئامانجی ئاین و سیاسه‌ت له‌یه‌کدا کۆبووبیته‌وه‌، ئامانجی ئاین په‌روه‌رده‌کردنی تاکه‌ به‌ په‌روه‌رده‌یه‌کی راست و هۆشیارانه‌ که‌ لایه‌نی مه‌عنه‌وی به‌ره‌ و کامل بوون به‌ریت، مرۆف له‌ ژیا‌نی مادده‌وه‌ به‌رز بکاته‌وه‌ بۆ ژیا‌نی رۆح و بلندی، ئیتر مرۆف جیهانی مادده‌ جی ده‌هیلیت و له‌ جیهانی رۆح و ئه‌خلاقی جیگیر ده‌بیت، که‌چی له‌ به‌رامبه‌ردا سیاسه‌ت مه‌به‌ستی به‌ریوه‌بردنی جیهانی مادده‌یه‌، به‌بی ئه‌وه‌ی به‌لای جیهانی مه‌عنه‌وی و ئه‌خلاقی لایه‌ته‌وه‌، ئامانجی که‌سی دیندار ئه‌وه‌یه‌ له‌ رووی ئه‌خلاقییه‌وه‌ به‌رز بێت و گۆی به‌ دونیای مادده‌ نه‌دات، به‌لام له‌ به‌رامبه‌ردا که‌سی سیاسی ئامانجی ئه‌وه‌یه‌ مه‌به‌سته‌ سیاسی و مادیه‌کانی جیهانی بکات، به‌هه‌ر هۆکاریک بێت و له‌هه‌ر بارودۆخی‌دا بێت، بۆیه‌ ئه‌م دووه‌یله‌ به‌یه‌ک ناگه‌ن چونکه‌ ئامانجی هه‌ریه‌کیان جیا‌یه‌ له‌وی تریان.

له‌ راستیدا ئه‌م قسه‌یه‌ به‌ شیواندنی هه‌ردوو مانای ئاین و سیاسه‌ت کۆتایی پێ دیت، ئه‌و ده‌مه‌ی ئه‌مان واتای ئاین به‌و فراوانیه‌ی له‌ چوارچۆیه‌یه‌کی ته‌سکی معنویاتدا داده‌نین، ئه‌وا له‌ولاتر روبه‌ریکی زۆری رینوما‌ییه‌ ئاینیه‌کان که‌ باس و خواسی - ژیا‌ن - که‌نارگیر ده‌که‌ن و پشتگۆی ده‌خه‌ن، ئه‌و ده‌مه‌ی مه‌سه‌له‌ی مادده‌یان کرد به‌ تاکه‌ ئامانجی سیاسه‌ت، ئه‌وا هه‌رچی گه‌نده‌لی و خراپه‌یه‌ رووی کرده‌ دام و ده‌زگاکانی به‌ریوه‌به‌ردوونیان.

به‌لام وته‌ی په‌سه‌ند و دروست ئه‌وه‌یه‌ که‌ هه‌ریه‌که‌ له‌ ئاین و سیاسه‌ت چه‌ندین ئامانجی ها‌وبه‌شیان به‌یه‌که‌وه‌ هه‌یه‌ هه‌رچه‌نده‌ هه‌ریه‌که‌یان بنه‌ما و به‌ها و پێوه‌ری تاییه‌ت به‌خۆی هه‌یه‌.

بیردۆزی چوارهم: به‌لایانه‌وه وایه قورئانی پیروۆز که یه‌که‌م سه‌رچاوه‌ی لیوه‌رگرتنی مه‌عریفی ئیسلامه، له‌م باره‌یه‌وه نه‌دواوه و هیچی نییه.

مه‌سه‌له‌ی حکومه‌ت و سیاسه‌ت و ده‌وله‌تی نه‌خستۆته به‌ر باس بۆیه دکتۆر (عه‌لی عبدالرزاق) له‌ کتییی (الاسلام وایول الحکم) ی له‌ سالێ (1925) دا له‌ ژێر رۆشنایی ئه‌م بیردۆزه‌دا نوسیوه و ئه‌و پێی وایه، که قورئان هیچ به‌لگه‌ و بگه‌ر نیمچه به‌لگه‌یه‌کیشی له‌سه‌ر چوونه ناو کاری سیاسی تیایدا نییه. له‌ میانه‌ی (120) لاپه‌ره‌ی کتییبه‌که‌یدا دکتۆر عه‌لی هه‌ولیداوه به‌رپه‌رچی شیخ (مه‌مه‌د رشید ره‌زا) بداته‌وه که له‌ کتییی (الخلاف رو الامامه‌ العقمی) که‌یدا زۆر به‌ ره‌هایی به‌رگری له‌ خه‌لیفه‌کان و ده‌سه‌لاتدارانی دوايي ده‌کات. بێ گومان مه‌سه‌له‌ی قسه‌کردن له‌سه‌ر شه‌رعه‌تی ده‌سه‌لاتداران و میر و فه‌رمانه‌رواکان جیگای قسه‌ له‌سه‌ر کردنه و حاشا هه‌لنه‌گره و هه‌ر له‌ گوتاره‌که‌شیدا دیاره که هێرشه‌که‌ی بۆسه‌ر ئه‌و خه‌لیفه و ده‌سه‌لاتدارانه‌یه که کار و کرده‌وه‌یان هاوته‌ریبی خواست و داواکاریه‌کانی شه‌ریعه‌تی ئیسلام نین و له‌گه‌ڵ سیره‌ی پێغه‌مبه‌ردا (د. خ) نا ته‌بان، به‌لام له‌ رووی تیورییه‌وه ده‌یان ئایه‌ت و سه‌دان گێرانه‌وه‌ی پشتگوێ خستوه، هه‌روه‌ک نایه‌وێت دان به‌ رۆشنبیری و عورفی سیاسی مسوڵمانان و سیره‌ی سیاسی پێغه‌مبه‌ر (د. خ) دا، له‌ باره‌ی دامه‌زراندنی حکومه‌ت و دامه‌زراوه‌ی سیاسی ئه‌و سه‌رده‌مه‌دا بنییت.

ته‌نانه‌ت له‌سه‌ر ئاستی په‌یوه‌ندی گرتن له‌گه‌ڵ ئه‌و گه‌ل و حکومه‌تانه‌ی ده‌وربه‌ریش دابیی، یان دانان به‌وه‌ی که خۆی پێغه‌مبه‌ر (د. خ) خۆی سه‌رکرده‌یه‌کی (27) غه‌زوه‌ی کردوه و زیاد له‌ (40) سیره‌ی به‌رێ کردوه، جگه‌ له‌ ده‌یان ده‌سته و نێردراوی سیاسی و ئابوری و سه‌ربازی ئه‌م ره‌فزکردنه به‌و قه‌باره‌یه ناکریت قه‌بول بکریت.

پێناسه‌ی ئاین و سیاسه‌ت

سه‌ره‌تا دوا ناسینی هه‌ریه‌که له‌و بیردۆزانه پێویسته پێناسه‌ی هه‌ریه‌که له‌و دوو چه‌مکه بکه‌ین و بزانی دوور له‌ تیروانینی رۆژئاوا هه‌ریه‌که له‌و دوو چه‌مکه کار و ئه‌رکیان چیه و؟ بازنه‌ی تاییه‌ت و تیکه‌لاو به‌یه‌کتی هه‌ریه‌که‌یان کامه‌یه؟

پ- پێناسه‌ی ئاین: ده‌کریت ئاوا پێناسه‌ی ئاین بکریت که (کۆمه‌لێک بیروباوه‌ر و بۆچوونی هاوبه‌ند - مترابگ - ه سه‌باره‌ت به‌ گه‌ردوون و مرو‌ف و کۆمه‌لگا و ژیانی دوا مردن و له - وه‌حی خواپیه - وه سه‌رچاوه‌ی گرتوه و ئامانجیشی رینوما‌ییکردنی ئاده‌میزاده بۆ شیوازیکی باشت‌تر له‌ ژیان و ژیا‌نیکی کامل) و، ئاین له‌ بیروباوه‌ر (عه‌قیده) و تیروانینی بۆ ژیان و گه‌ردوون و یاسا و ئه‌حکامی ئه‌خلاق‌ی به‌نامه‌پێژی ژیا‌نیکی کامل پێک دیت.

قورئان زۆر جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌وه ده‌کاته‌وه که گشت ئاینه ئاسمانییه‌کان - شه‌ریعه‌ت - به‌شیکی دانه‌برا و بووه له‌ په‌یامه‌که‌یان و (عه‌قیده) خۆی به‌ ته‌نها گه‌ر شه‌ریعه‌ت و یاسا و ئه‌حکامی لێ داب‌ب‌رد‌ریت هه‌رچه‌نده راست و دروست بی‌ت ناتوانیت په‌یامی خۆی بگه‌یه‌نییت و، شه‌ریعه‌ت به‌شیکی دانه‌براوه له ئاین، بێگومان یه‌که‌یک له‌ لایه‌نه‌کانی ژیان ئاده‌میزاده، که سه‌ره‌کیت‌رینیانه، بریتیه له‌ ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی ناو کۆمه‌لگا، هه‌روه‌ک یه‌که‌یک له‌ لایه‌نه‌ گرنه‌گه‌کانی کۆمه‌لگا بریتیه له‌ سیاسه‌ت و حکومه‌تداری، ئاینیش به‌و تاییه‌مه‌ندی و پێناسه و ئامانجه‌ی خۆی که باسکراون، ده‌گونجیت ئه‌ولایه‌ گرنه‌گه‌ی ژیا‌نی مرو‌ف، که سیاسه‌ته له‌ یاد بکات له‌ کاتی‌دا ئاین مه‌سه‌له‌ی رینوما‌یی کردن و به‌ره‌و باشت‌ر بردنی ژیا‌نی ئاده‌میزادی له‌ هه‌ردوو دونه‌یادا خستۆته ئه‌ستۆی خۆی. ئه‌وه‌ی به‌و ئینسافه‌وه له ئاین شاره‌زا بی‌ت ده‌زانیت که ئاین خوازیاری خیر و خۆشی به‌ده‌سته‌پێانی ئاده‌میزاده.

ب- پێناسه‌ی سیاسه‌ت: هه‌رچه‌نده کاریکی گرانه که بتوانیت پێناسه‌یه‌کی ورد و کامل و ته‌واوی سیاسه‌ت بکه‌یت و، بتوانیت مافی خۆی به‌هیتی، به‌لام ده‌کریت بلێین سیاسه‌ت واتای به‌رپه‌وه‌بردنی

گشتی دهسهلات و جیبه جیکردنی کاروباری گشتیه بۆ مه بهستی جیبه جیوونی بهرژه وهندی گشتی کۆمه لگا و هه لێژاردنی باشتترین ریگا چاره بۆ بهرپوه بردنی کۆمه لگا.

یان زانستی بهرپوه بردنی کۆمه لگایه، یان هونهری په یوهندی جه ماوه ره به حکومه ته وه، هه ر چو نیک پی ناسه ی بکه یت هه ر ئه وه یه که په یوه سته به ژیا نی ئاده میزاده وه، به کار و کرده وه ی رۆژانه ی تاکه وه گریدرا وه، بۆیه هه ر ده بی ت هه ردووکیان له باز نه یه کی هاوبه شدا یه ک بگرن، هه روه ک له پی ناسه ی ئایندا ئامار ه ماندا ئاین با شتر کردنی میکانیزمه کانی ژیا نی ئاده میزادی له بهر چا و گرتوه، هه رچو نیک بی ت ئاین گرنگی به سیاسه ت دا وه و سیاسه تیش له باز نه ی ئایندا کار ده کات.

ئه گه ر هه ردوو پی ناسه که ی پی شو و تی په رینین و به جیا و به وردی سه یری بنه ما و می تۆد و ری نو ما ییه کانی ئیسلام بکه ین به تایبه ت له روانگه ی ئایدیۆلۆژیا و شه ریعه ت و ئه خلاقه وه، هه رخۆی ئه و مانا یه مان پی ده به خشی ت که هه رگیز نا کریت له سیاسه ت جیا بکریته وه.

ئه گه ر به سه روه ت و کرۆکی ئیسلام ئاشنا بووی ئه و ده م ده زانین که په یوهندی نیوان ئه و دوانه - ئاین و سیاسه ت - په یوهندی که ی لۆژیکی و ناوکییه و هه ری هه ک له و دوانه سه ره رای خالی تایبه ت به تایمه ندی خۆیان به یه که وه له پاناییه کی فراواندا یه ک ده گرن.

ئامانجه سیاسیه کانی ئاین

سه ره رای ئه و هه ول و خۆ مان دوو کردنه ی تو یژه رانی رۆژئاوا بۆ جیا کردنه وه ی زانستی سیاسی و فیکری سیاسی له فیکری ئاین، که چی له میژووی سیاسیدا روبه ریکی فراوانی ئه و میژووه، میژووی دره وشا وه ی هه ول و کۆششی پیغه مبه رانه - سه لامی خویان له سه ر بی- که جیده سته ی هه ول و کۆششی ئه وان خالیکی بهر چاوی چاره نووسی گرنگی ئه وگه لانه یه له میژووی جیهانی سیاسه تدا و، ئه م پشتگۆی خسته نی رۆلی پیغه مبه ران له میژووی سیاسیه تدا تاوانیکه نه ک ئاین به لکو سیاسه تیش لیان خۆش نابیت، له میژووی فیکری سیاسیدا ته نها باسی (هومر - سوکرات - ئه فلاتون - ئه رستۆ - شیشیرۆن) . . هتد ده کریت له و پانتاییه فراوانه ی میژوودا نابینین که سیان باس له میژووی فیکری سیاسی ئاین و پیغه مبه ران بکات، ئه مه سه ره رای ئه وه ی به هیه چ جوړیک نه له میژووی سیاسی و نه له میژووی فیکری سیاسی ناویان ناهینریت، ئه وکاره ی چه زه تی موسا - سه لامی خوی لی بی - پی هه لسا به رزگار کردنی چه وسا وه کان له ده ست ده سه لاتداری سهرکو تکاری فیرعه ون له گه ل ئه وه ی فیکره یه کی ئاینیه ئه و خۆی له خۆیدا کاریکی سیاسیشه، ریشه ی ئه م کاره ش فیکره یه کی سیاسیه و که میژووی سیاسی رۆژئاوا خۆی له باسکردنی نه دا وه.

چه زه تی ئیبراهیم دامه زرینه ری قوتابخانه ی یه کتا په رستی له سیاسه ت (20) سه ده پی ش له دایکبوونی چه زه تی مه سیح روبه پرووی ده سه لاتداری سته مکاری سه رده می خۆی بۆته وه، ئه مه ش داوی ئه وه ی بناغه ی قوتابخانه یه کی قوول و پته وی بۆ دا رشت به مه ش له میژووی فیکری سیاسی جیهانیدا لاپه ره یه کی پرشنگداری بۆ خۆی تۆمار کردوه که هیمه مه ت به رزیبه کی بی وینه ی لی ده خوینریته وه، نه ک هه ر ئه وه نده ی گه له که ی خۆی رزگار کرد، به لکو نه خشه ی رزگاری و ئازادیی بۆ گه لانی داوی خۆی جیهیشت.

چه زه تی موسا پیغه مبه ری تی کۆشه ر و ماندونه ناس (12) سه ده پی ش زا بین، هه سته به به رپا کردنی بزافیکری رزگاری خوا زانه به سه ر سه رکو تترین و ده سه لاتی سه رده می خۆی و به م کاره ی ره وتی سه رکوت و چه وسا نده وه ی گه لانی چه وسا وه ی پیچایه وه و له به ین برد و گه له که ی به ره وتیکری سیاسی بونیادنرا و له سه ر یه کتا په رستی به ره و سه رکه وتن برد، ئه مه ش نه خشه ی بۆ داوی خۆی جی هیشت بۆ سه رکه وتن و رزگار بوون له به شه یینه تی.

به‌كاتی ناوه‌ندی ئه‌وروپا 21:13-26-2-2007

دوا به‌دوای ئه‌م پێغه‌مبه‌ره‌ش، عیسا تا ئه‌وه‌ی خۆیان ناویان ناوه له‌ خاچدان، دژایه‌تی و مملانیی زالم و مله‌ورانی سه‌رده‌می خۆی کرد، دوا به‌دوای ئه‌مه‌ش ئه‌م سونه‌ته‌ خواپیه له‌ میژوودا هه‌ر به‌رده‌وام بوو تا چه‌زه‌رتی محمه‌د (د. خ) وه‌ك دوا په‌یامبه‌ر هات، وه‌ك ته‌واوکاری کاری پێغه‌مبه‌رانی پێشوو ئه‌میش گه‌وره‌ترین رودای سیاسی میژووی به‌رپا کرد و فیکریکی سیاسی روونیشی تۆمار کرد.

به‌لام کاتیك رۆژئاوا میژوده‌نوسیته‌وه ته‌نها ئه‌وه ده‌نوسیته‌وه که مه‌به‌ستیه‌تی که ته‌نها لایه‌نی مادده‌ی مه‌به‌سته و میژووی زانستی پشتگوێ ده‌خات، مه‌به‌ست له‌ ئامانجی سیاسی پێغه‌مبه‌ران ئه‌و ئامانجه دیاری کراوانه‌ن که پێشتر (وه‌حی) به‌رنامه‌پێژی کردوو و پێغه‌مبه‌رانیش سه‌رجه‌م هه‌ول و کوششی خۆیان خستۆته پیناوی و بچوکتین که‌مه‌تره‌میان به‌رامبه‌ر نه‌نواندوو و قوربانیمان له‌ پیناودا به‌خشیوه، بۆیه له‌ روانگه‌ی ئه‌و ئامانجه گه‌ورانه‌ی ئاینه‌وه که میژوو به‌ خۆیه‌وه بینوووه شوپش و گۆرانکاری گه‌وره به‌رپا بوون، که کاریگه‌ری و جیده‌ستیان به‌سه‌ر میژووی شارستانیته‌ت و رۆشنییری سیاسیه‌وه به‌رچاو و دیاره، لیکۆلینه‌وه له‌ ئامانجی سیاسی پێغه‌مبه‌ران یه‌کیکه له‌ باسه هه‌ره‌گرنه‌گه‌کانی فیکری سیاسی ئیسلام و، هه‌روه‌ك دوا وشه‌ی بریار ده‌ریش بوو روونکردنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی نیوان ئاین و سیاسه‌ت هه‌ر بوو ئه‌و ده‌گه‌رپیته‌وه.

ئاینی ئاسمانی سێ ئامانجی سه‌ره‌کی له‌به‌رچاو گرتوو:

1- به‌رقه‌راربوونی حه‌ق و دادپه‌روه‌ری.

2- بانگه‌واز بوو ئاینی خوا و ریکخستنی په‌یوه‌ندی مرۆف به‌ خواوه.

3- سه‌رخستن و سه‌رکه‌وتنی به‌ره و کامل بوون.

(لَقَدْ رَاسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ)

بو هه‌ریه‌که له‌م ئامانجه به‌رزانه‌ی ئاین و پێغه‌مبه‌ران په‌یوه‌ندییه‌کی توندوتۆلی به‌ سیاسه‌ته‌وه هه‌یه، هه‌یج کام له‌مانه به‌بی بوونی فیکریکی سیاسی رۆشن و ئاویته و ریکرا و جیه‌جی نابیت و ئه‌و پرسیاره‌ی که به‌رده‌وام یه‌خه‌گیر ده‌بیت و زوووو دیته‌ حزوور ئه‌وه‌یه، ئه‌گه‌ر ئامانجی پێغه‌مبه‌ران هه‌موو به‌رقه‌راربوونی دادپه‌ره‌ری و یه‌کسانی کۆمه‌لگا بیت ئیتر چون فیکر و کار وکرده‌وه‌ی پێغه‌مبه‌ران له‌گه‌ل سیاسه‌ت و ده‌سه‌لاتداریدا له‌یه‌ك داده‌په‌رین و ده‌بیت جیا بکریته‌وه؟! بیگومان به‌رقه‌راربوونی دادپه‌روه‌ری پێویستی به‌ یاسایه‌ك هه‌یه و یاساش به‌بی بوونی سیسته‌میکی روونی ماف وه‌رگرتن چون جیه‌جی ده‌بیت و یاساش به‌بی بوونی سیسته‌میکی سیاسی چون جیه‌جی ده‌بیت.

هه‌روه‌ك سیسته‌می سیاسیش به‌بی بوونی فیکریکی سیاسی پیاده‌ ناکریت و به‌ له‌ده‌ستدانی ئه‌م قوناغانه‌ی دادپه‌روه‌ری جیه‌جی نابیت، به‌رچاو رۆشنترین رینوماپیه‌کانی پێغه‌مبه‌ران بریتییه له‌ (شریعه) که سیسته‌می ماف دیاری ده‌کات.

سیسته‌می یاسایش له‌ لایه‌که‌وه زه‌مینه‌سازی له‌بار ده‌ره‌خسینیت بوو کۆمه‌لیک بریار و یاسای (الزام) ی و له‌لایه‌کی تره‌وه داوا له‌ حوکمه‌ت ده‌کات وه‌ك هه‌سه‌لاتی سیاسی که په‌یمانی پیاده‌کاری و جیه‌جی کردنی ئه‌و یاسایانه‌ بخاته ئه‌ستۆی خۆی، ئه‌مه خالی یه‌که‌م بوو له‌ ئامانجی کاری پێغه‌مبه‌ران.